

# „PAPEGØJE“ OG VIPPEFYR

*Det danske fyrvæsen indtil 1770*

*Af*

HENNING HENNINGSEN

DE danske farvande har altid været frygtede som yderst farlige for sejladsen, med talrige grunde, stenrøser og andre lumske hindringer. Et gammelt plattysk rim sagde ikke helt med urette om Kattegat :

Lässoe, Nidung und Anholt  
Machen, dat menig stürman niet wert olt.

Og det er sandt, at de danske farvande gennem århundrederne har forvoldt tusinder af skibes forlis.

Da Frederik II d. 8/6 1560 sendte sine missiver ud til lensmændene på Ålborghus, Kalø slot og Helsingborg slot, hvori han påbød en afmærkning af sejlruten mellem Skagen og Falsterbo ved fyr og søtønder, indledtes en ny epoke af verdenshistorisk betydning inden for søfarten. I det øjeblik fødtes det moderne fyrvæsen. For første gang i historien blev en af datidens vigtigste søruter afmærket og belyst, og selv om det efter moderne anskuelse skete på en mer end primitiv måde, var der dog her taget et initiativ, som var absolut enestående indtil da, og som placerede Danmark i første række med hensyn til sikringen af den internationale skibsfart.

*Fyr i oldtid og middelalder.*

Man havde selvfølgelig kendt til farvandsafmærkning før. I 12-1300'erne var der opsat kabler (båker) og udlagt søtønder ved Maasflodens udløb i Holland, og fyrenes historie går endnu længere tilbage. Fra den græsk-romerske oldtid skal der således findes ruiner af godt

200 fyr, hvoraf ca. 30 er identificerede. Det mest bekendte oldtidsfyr var det 56 m høje tårn, *Pharos*, ved indsejlingen til Alexandrias havn, bygget omkr. 300 f. Kr. og regnet for et af verdens syv underværker. De fleste fyr lå ved Middelhavets kyster, dog var der også to fyr langs den pyrenæiske halvøes atlantehavskyst. Det bekendteste af disse var Herkulestårnet ved *Coruña*, n. for Kap Finisterre, det eneste oldtidsfyr, der endnu er i brug (nytændt 1686). Ved Kanalen byggede romerne et tårn ved *Boulogne* (sammenstyrtet 1644) og et ved *Dover*; af dette ses der endnu rester i Dover Castle.

Alle oldtidsfyrene forfaldt efterhånden og slukkedes i middelalderen. Kun få nye kom til. I Middelhavet byggede pisanerne 1157–58 et fyr på øen *Meloria*, og 1326 tændtes fyret i *Genovas* havn. Langs den franske og engelske kyst opretholdt fromme eremiter hist og her småfyr; de forsvandt alle efter reformationen. 1280 oprettedes to fyrbåker (sømærker med fyr på toppen) ved *Briel* (Maasmundingen), og også ved *Heyst* (Flandern) og *Cayeux* (Normandiet) omtales havnefyrbåker i 1300'erne. Muligvis kan der have været andre midlertidige fyr, f. eks. langs Flanderns kyst, men i det store og hele henlå kysterne om natten i mørke.

Om fyr i de nordiske lande i middelalderen haves enkelte efterretninger. Adam af Bremen omtaler en „græsk ild“ eller „Vulkans gryde“, som folkene i den sagnagtige vikingeby *Jomsborg* skal have haft i 11. århundrede, – formentlig et havnefyr. Det første rigtige fyr i nordiske farvande må dog være fyret ved *Falsterbo*.

I Lybæks byarkiv opbevares et udateret dokument, vist fra 1220'erne, hvori kong Valdemar Sejr tillader prædikebrødrene (dominikanerne) i Lybæk at oprette „signum aliquod discretivum“ (et tydeligt vartegn) ved Falsterbo for at afvende fare for de søfarende, og giver tilladelse til at fælde det nødvendige træ dertil i sit rige, ligesom han forbyder alle at ødelægge dette store, kostbare arbejde. – Dokumentet siger ikke direkte, at det er et fyr; det har snarest været en stor, tårnlignende båke, men det er sandsynligt, at det kan have fungeret som temporær fyrbåke, med blus tændt herpå, i hvert fald i de mørke efterårsnætter i tiden for de store sildefiskerier i Sundet 24/8–9/10. Falsterbo rev, der skyder sig langt ud i søen, var meget farligt for skibsfarten. Om træet, kongen giver tilladelse til at måtte fældes, er til selve båken eller til brænde til et blus, kan ikke ses. På „Kulbakken“, yderst på det oprindelige



Kolabacken (Kulbakken) i Falsterbo, hvor det middelalderlige sømærke stod, og hvor senere vippefyret opsattes 1629 eller 1630. — Fot. ing. Lars Dufberg, Falsterbo.

*“Kolabacken” (the Coal Hill) at Falsterbo, where the earliest Danish light was situated, c. 1220.*

næs, findes stadig rester af trækul fra fyret. Disse kan dog stamme fra det senere vippefy, idet man brugte trækul til antændingen af stenkullene.

Fra senere tid (1500'erne) omtales „blusseri“ ved *Dragør* under høstfisket til vejledning for fiskerne, som til gengæld har betalt en afgift i penge og fisk. Blussene har formentlig været bål tændt på strandbredden. — Den karnap med en muret lanterne, som endnu ses i øverste etage på *Køge* kirketårns østside (fra 1400-tallet), hænger sikkert også sammen med middelalderens rige sildefiskeri i Sundet. Karnappen har aftræksrør og en jernkrog til en lygte.

Mens der ved Elbmundingen først 1648 tændtes et fyr på øen *Neuwerk*, havde de mægtige hansestæder langs den tyske østersøkyst oprettet en lang række tårne, der om dagen tjente som sømærker, om natten ofte som fyr ved indsejlingen til deres havne.

Lybækkerne oprettede 1226 et „signum“ (jfr. Falsterbo) ved *Travemünde*. Udfør Wismar stod et fyr på øen *Lieps*, i hvert fald i 1400'erne. 1348 nævnes rostockernes lygte („lucerna“) i *Warnemünde*. På *Hiddensee* ved Rügen anlagde Stralsund et fyr i 1300'erne, og på det høje *Gollenberg* ved Köslin i Pommern stod et fyrtårn, hvis kerteskin blev forstærket ved et poleret bækken. Også på *Hela* var der i slutn. af 1400'erne et lignende „spejlfyr“, oprettet af

danzigerne. *Weichselmünde* havde fra 1482 et fyr; i 1500'erne nævnes Königsbergs fyr ved *Pillau*. Reval byggede 1514 et fyr på *Dagerort*, og Riga havde 1539 et fyr.

De fleste af disse fyr slukkedes, efterhånden som hansestædernes magt gik ned; flere ødelagdes i 30-årskrigen.

Flere stednavne i Danmark tyder på at der lejlighedsvis kan have været tændt blus til vejledning for de søfarende – undertiden også til vildledning som „falske fyr“, f. eks. *Bålhøj* (Vends.), *Bålnæs* (Randers fjord), *Bålbakke* (Villingebæk, Nordsjæll.), *Blushøj* (Æbeltoft-halvøens østside). I ældre tid har der stået *bavner* langs stranden; de kunde tændes, når en fjende nærmede sig, men kunde også være vejledning for lokale søfarende i diset eller mørkt vejr.

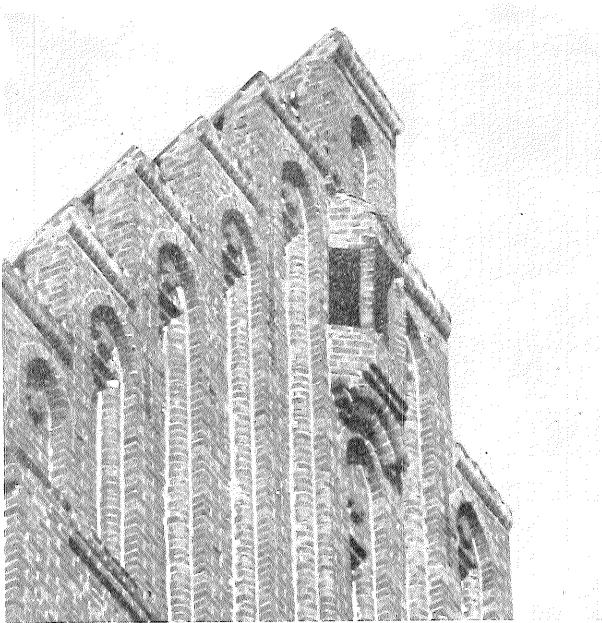
Under den Store nordiske krig oprejste man 1711 talrige bavner ved de mange anlagte skanser langs de danske kyster. Det var 18 fod høje galger med tjæretønder, hængende i en 2 alen lang jernkæde; de skulde tjene til alarmering og samtidig lede konvojer ind til befæstede steder.

Endnu 1863 var der langs Bornholms kyster et fuldstændigt system af bavner, 6–8 fod høje pilekurve, fyldte med grene og andet brændbart materiale. – Langs den svenske skærgårdskyst kan endnu påvises talrige „vårdkasar“, der tjente som sømærker og blus.

På *Knebel* kirkes våbenhus findes en primitiv hejseindretning til en lygte, som tidligere har ledet skibene ind i *Knebel Vigs sejløb*. – Navnene *Lushage* og *Lushavn* på Samsø vidner muligvis også om et gammelt fyrlys.

Således har der op igennem tiden utvivlsomt været flere småfyr af lokal og tidsmæssig begrænset art, både i Danmark og i udlandet.

Grunden til at der i ældre tid blev gjort så lidt for afmærkning og belysning af farvandene var den, at det var forbundet med store tekniske vanskeligheder og omkostninger at opretholde sømærker og fyr, ligesom søfarten var ret primitiv. Man sejlede helst om dagen, når man kunde se, men lå om muligt stille om natten. Kompasset kom først almindeligt i brug op mod år 1500 i de nordiske farvande, og søkort kendtes ikke før henved år 1550. Allerede i middelalderen må man regne med, at skipperne havde håndskrevne lodsøger med nødtørftige kursangivelser og farvandsbeskrivelser. Takket være håndloddet kunde man med forsigtighed løbe gennem de grundede far-



Den murede „lygte“ i østgavlen på St. Nikolaj kirkes tårn, Køge ; 1400-tallet. — „Danmarks kirker“, fot. dr. phil. Erik Moltke.

*The church tower of Køge with built in lantern (15th century).*

vande. Erfaringen hjalp én, og naturlige mærker, såsom forbjerger, bakker, træer, og også arkitektoniske som huse, møller, kirketårne osv. har været en vejledning for de søfarende.

Hvor tidligt man har begyndt med at hjælpe på naturen ved at opsætte sømærker, vides ikke, men helt ukendte har de næppe været i middelalderen (jfr. Falsterbo). Søtønder nævnes i Sundet omkr. 1520, men før den tid har man bygget stenvarde hist og her og måske opsat prikker langs visse sejløb i de indre farvande.

#### *Fyrreformen 1560.*

I sine missiver af 8/6 1560 til lensmændene om oprettelsen af „fyr-lamper“ på Skagen, Anholt og Kullen siger Frederik II, at dette skal

ske, fordi fremmede skippere har beklaget sig over den store skade, der ofte sker på skibe og gods på den farlige rute gennem de danske farvande mellem Skagen og Falsterbo. Initiativet til oprettelsen af disse fyr er da kommet udefra. Som naturligt er, har skipperne snakket med toldereren i Helsingør herom, når de hos ham betalte øresundstolden. Det er klart, at det først og fremmest har været hollænderne, der har besværet sig. De dominerede farten om Skagen, gennem de danske farvande og ind i Østersøen, og hansestædernes magt var på det tidspunkt ved at være brudt. Det var sikkert også hollænderne, der et halvt århundrede før havde foranlediget udlægning af søtønder i Sundet.

Der er ingen tvivl om, at kongen har været personligt interesseret i søfarten; 1561 kom hans *søret*, et enestående lovgivningsarbejde for søfarten. Det tjener ham til ære, at han har været lydhør over for de praktiske forslag og har villet afhjælpe de påpegede mangler. Men man må også huske på, at der var store økonomiske fordele at opnå herved, idet han til gengæld fik ret til at opkræve *tønde- og fyrpenge* af de forbipasserende skibe, der på den anden side gerne betalte for den forøgede sikkerhed, de derved opnåede. At fyrindretningen fra først af blev en statsopgave, skyldtes selvfølgelig også hensynet til de rare penge.

Belysningen af denne vigtige rute tjente først og fremmest den internationale søfart. For første gang i historien blev et af verdens vigtigste gennemfartsstræder sikret ved fyr og ved udlægning af flere nye søtønder: på Skagen rev, Læsø Trindel, Anholt rev, Dragør strømme og Falsterbo rev; der var endda akustiske signaler: tønden på Læsø Trindel var en klokketønde, og i St. Olai kirke i Helsingør opsattes en klokke, som man skulde ringe med i tåge. Dette imponerende initiativ var så vist ikke sket af hensyn til den beskedne inden-

---

Frederik II's missive af 8. juni 1560 til lensmændene på Ålborghus, Helsingborg og Kalø slot om indretning af fyr lamper, de såkaldte „papegøjer“, på Skagen, Kullen og Anholt. – Rigsarkivet. Tegnelser over alle Lande VI, 282.

*Frederik II's decree of 8th June 1560 concerning the erection of lights at the Scaw, Anholt and Kullen.*

Dets Brads fiet kon. ager. broff  
jaa luidendvs. 2  
Fredorich. 10

Vergift tieferum  
Dies art idend / besammende mand, og  
tinnende papper som tie fens, der idens Hvinge og byrnige,  
hoffen pol of b ladre brelage. Inverludis art idens namnde  
tindem pover pax pende fannetum Idagum og ferspover vofft  
da art mange kanner an flid og gey. Og der fens art bage,  
vintis art iden moer givis negum gederuore vander, und a e,  
vord givitt og lagte in pax givindens, moer der lunde  
og thinn. By lude vey thig og velle, art der moer iden  
fens lader givis pax vore brelasting in fens lunde aft tger  
und, alle vordes offiner avitt og vorens, da lunge flid lunde  
fingter jaa art idend besammende mand der vofft fent  
for art vorens og fage idens vorens for givindens  
Jaa fannetum. Idend vey dag Idend f: 1560

Vejlige maade art be vff tiec Jarec Drockerbys art Idend  
lader givis og vofftes in Idens pax vorens pax luidendv;

Vejlige maade art be vff tiec Idens Idend, art Idend lunde  
giver og vofftes in Idens pax vorens pax luidendv  
Jannetum Idend vey dag Idend f: 1560

rigsfart, og den danske kystbefolkning, i hvert fald i Vendsyssel, på Læsø og Anholt, har ganske sikkert også været stærkt imod det, da de jo fra gammel tid „levede kristeligt og nærrede sig af vrage“.

Traditionen – forøvrigt både her og i udlandet – véd at melde om talrige *falske fyr*, tændt på bakker, ved stranden, i tårne, for at vildlede de intetanende søfolk og lokke dem til at strande; mange steder fortælles, at man bandt lygter i halen på kreaturerne, som blev drevet langs stranden. 1619 forbød Christian IV denslags under livsstraf, og Christian V's Danske Lov 4 - 3 - 2 gentog 1683 forbuddet.

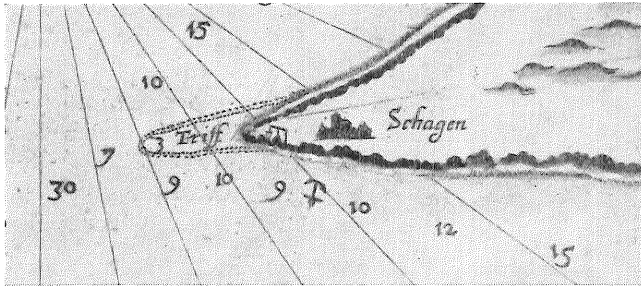
1698 skete der en pinlig episode i Skagen. En svensk kommandør Palmqvist strandede her, og Skagens borgmester var straks parat til at hjælpe ham og bjerge hans gods. Men forstrandsforpagteren, Encvold Nielsen, hindrede ham i det, da han jo derved vilde gå glip af strandingsindtægterne. Uheldigvis var Nielsen høj embedsmand, idet han var borgmester i Thisted, og det blev en kedelig skandale. Han slap ganske vist med en bøde på 50 rdl., men regeringen benyttede anledningen til at undersøge, om der nogensteds stadig blev opsat „falske fyringer“ for at vildlede de søfarende. I Frederik IV's humane strandingsforordning af 1705 blev forbuddet mod falske fyr indskærpet, samtidig med at man påbød en almindelig mørklægning langs de danske kyster, for at uskyldige lys i vinduerne ikke skulde forvirre de forbisejlende.

Ved sit påbud 1560 hævdede kongen sig til at tænke internationalt og ikke lokalt. Han erkendte i praksis sin forpligtelse som hersker over de vigtige gennemsejlingsfarvande. Ved på den måde at sikre den fremmede sejlads gennem sine strømme håbede han at opmuntre søfarten, hvad der igen indbragte en højere øresundstold i hans kasse.

I de omtalte sendebreve gav kongen ingen anden instruks, end at „fyrlampen“ skulde opføres af tørt ved. Da lensmændene selvfølgelig har stået famlende over for den praktiske udførelse, måtte kongen 16/12 samme år beskrive konstruktionen nærmere:

„Lampen“ (det gælder den i Skagen) skal være af jern, 1½ alen dyb og så vid som en tønde. Tømmerværket skal være af godt stort egetømmer og være *bygget som en pappegøje*, så lampen kan nedlades, tændes, og siden igen opsættes. Den skal hænge 20 alen højt, for at den kan ses langt ud i søen, så skibene kan vare sig for revet. Lampen skal sættes alleryderst på strandbakken ret for det sted, hvor revet skyder ud. Der skal også bygges en bod til den gode, tro karl, som skal passe fyret. Brændet skal hugges i forråd, så det kan ligge og tørre. Lampen skal tændes første nat i marts og brænde til St. Mortens dag (11/11). Tændingstiden er fra en time efter solnedgang til solopgang.





Den ældste tegning af Skagen fyr på Skagerak-kortet i Lucas Janszon Waghenaers „Het Spieghel der Zeevaerdt“ 1584. Hvis det er papegøjefyret, der afbildes, synes dette nærmest at have været et vippefyr. – Handels- og Søfartsmuseet.

*The light at the Scaw 1584, perhaps the “popinjay”.*

Beskrivelsen er udmærket klar, og lensmanden har formentlig vidst, hvad en papegøje var. Vi ved det desværre ikke med sikkerhed, hvorfor vi ikke er i stand til at rekonstruere den. Man har sat ordet papegøje i forbindelse med den fra senere tid kendte benævnelse for en lille, agterlig anbragt mast ombord i f. eks. en yawl eller en slup, men øjensynlig havde papegøje som maritimt begreb, vist stammende fra portugisisk, dengang en anden betydning. Måske tænker kongen simpelthen på en fuglestang. I hele Nordeuropa skød man på den tid til papegøjen i de talrige skyttelav, der fandtes; i Ålborg var der således et meget berømt papegøjelav, som lensmanden nok kendte. Fuglen, man skød efter, blev anbragt på en papegøjemast, der har været til at vippe op. Dersom fyret skulde konstrueres med dette som forbillede, har det i virkeligheden været en slags forløber for det i 1626 opfundne vippefyr. Af andre muligheder, der kan være sandsynlige, kan næsten kun peges på, at papegøjestangen på fyret kan have været i form af enten en sprydmast (hvilken nok har været for tung at manøvrere) eller en gaffel. Stangen har skullet kunne drejes efter vinden, og fyrkurven har været til at hale ned og hejse op ved en talje. Hvadenten der nu er tale om en én- eller toarmet vægtstang, er det sandsynligt, at konstruktionen er blevet opfundet herhjemme, da der i udlandet ikke kendes lignende typer fyr.

Den eneste kendte afbildning af papegøjen er Lucas Jansz. Waghenaers signatur for Skagen fyr i sit søkort „Het Spieghel der Zeevaerdt“ 1584, – ganske vist på et tidspunkt, da papegøjen forlængst var opgivet. Fyret vises som et slags vippefyr med en lang vippe, hvori hænger en kurv. Da det er det eneste sted i hele atlasset, hvor et sådant forekommer, tør man vist ikke afvise det som fantasi.

Efter kongens befaling er de nye fyr formentlig blevet tændt 1/3 1561. I hvert fald blev tændingen efter forslag af tolder Jens Mogenssen Rosenvinge i Helsingør bekendtgjort i februar i de vigtigste nederlandske og tyske havnebyer: Amsterdam, Enkhuizen, Stavoren, Kampen, Emden, Bremen og Hamborg.

Trods denne „bekendtgørelse for søfarende“ varede det forøvrigt længe, inden lodsboøger og søkort tog hensyn til den skete revolution. Selv Laurentz Benedichts „Søkartet over Øster- og Vestersøen“, som udkom i København 1568, nævner overhovedet ikke fyrene, og Willem Blaeus „Het Licht der Zee-vaert“ fra 1618 omtaler kun Skagen fyr, ikke de andre, og angiver forøvrigt ingen af dem på kortet, skønt man synes, de måtte være af yderste vigtighed. I Hendrick Donckers atlas „Nieuwe Groote Stuurmans Zee-Spiegel“ fra ca. 1680 er kun Skagen og Anholt fyr nævnt, men hverken Kullen eller de andre i mellemtiden opførte på Nidingen og Falsterbo. De ældre lodsboøger skrev hinanden af og er øjensynlig sjældent blevet reviderede, og søkortene kopierede også de ældre foreliggende kort. Retfærdigvis skal det siges, at Johannes van Keulens „Paskaert van t'Schager-Rak“, også fra ca. 1680, angiver alle fyrene. Danske søkort fandtes ikke udgivet på dette tidspunkt.

Selv om det måtte blive det kommende århundredes sag at oprette fyr på Nidingen, Læsø og Falsterbo, stod Danmark ved sit initiativ, som de søfarende havde al mulig grund til at være tilfreds med, i første række, målt med udlandets alen. Bortset fra de nævnte fyr langs Flanderns og Østersøens kyster eksisterede der i 1560 yderst få fyr i Vest- og Nordeuropa. I England fandtes der f. eks. blot ét, ved *Tynemouth*, oprettet 1540 som dobbeltfyr, med 2 talglys i hvert. Og de eksisterende fyr var alle *havnefyr*, oprettet for at lede skibene ind i havnene, i modsætning til de danske fyr, der oplyste et farvand og altså allesammen var *andvningsfyr*. Først langsomt skulde man i udlandet følge efter i Danmarks fodspor. Endnu 1680 var der komplet mørke langs den engelske Kanal. Folk i England var mere interesseret i gode strandinger og frygtede samtidig, at fyrene skulde til-

trække sørøverne. Andre steder udtalte man sin bekymring for at gnisterne skulde antænde de omkringliggende huse.

*Fra papegøje til vippefyr.*

Så primitive de første danske fyr end var, synes det dog fra begyndelsen af at have været forbundet med næsten uoverstigelige vanskeligheder at passe dem. Fra tiden efter 1561 foreligger en lang række kongebreve til de lensmænd, som havde ansvaret for fyrene, hvori de kraftigt formanedes til at sørge for at de brændte. De fremmede skippere klagede gang på gang over, at fyrene var slukkede eller kun var tændt et par timer, og kongen, der indkasserede fyrrpengene og nødig ville miste disse på grund af skippernes utilfredshed, måtte give kritikken videre. Lensmændene, der sad langt væk fra fyrene og selvfølgelig ikke personligt kunde føre kontrol, måtte lade næsen gå videre til de „blussere“, de havde ansat til at passe dem. Men hvor god vilje disse fyrpassere end har haft, må det have krævet overmenneskelige egenskaber at klare fyringen. Det viste sig hurtigt, at manøvreringen af papegøjerne var alt for besværlig, og i løbet af kun et par år gik man helt væk fra denne konstruktion og søgte andre løsninger. Først og fremmest hang det sammen med, at det var umuligt at bibeholde brænde som fyringsmateriale.

Man har på fornemmelsen, at hele spørgsmålet var noget dilettantisk ordnet, men hvorledes kunde det også være anderledes, da man savnede enhver erfaring? På hvert sted måtte man indrette sig så godt man kunde. Instrukser fra regeringens side manglede fuldstændigt. Det varede f. eks. længe, inden man kom ind på at føre en regelmæssig fyrjournal, så man kunde tilbagevise de klager, som uvægerligt ville komme fra forliste skippere eller skippere, der nægtede at betale fyrrpenge og påstod, at fyret ikke havde brændt. I begyndelsen måtte fyrpasseren tage tingsvidne ved domstolen hvergang et sådant spørgsmål kom op.

Vi skal nu kort se på de enkelte fyrs historie op til vippefyrets opfindelse.

Allerede 1561 fik toldereren i *Skagen* befaling til at føre opsyn med fyrlampen, da lensmanden i Ålborg boede så langt derfra. Da der stadig kom klager, måtte magistraten hver nat tvangsudskrive to af byens borgere til at hjælpe fyrkarlen med pasningen, – unægtelig en noget drastisk fremgangsmåde, men vel begrundet i den kendsgerning, at Skagen fyr som det eneste også havde lokal betydning for fiskerne.

Da der ikke var skov i nærheden, befalede kongen, at brændet skulde skaffes fra Horns herred, Himmerland og andre steder, indtil forsyninger fra Norge kunde komme frem. Efter få års forløb, i hvert fald før 1567, var papegøjefyret erstattet med en lygte, hvori der brændte tran. Denne var afsmeltet på stedet af fiskelever, og op i tiden forsøgte fiskerne at tjene på fyret ved at sætte tranprisen op, hvad kongen flere gange måtte forbyde.

Lygten har stået i et lille trætårn ved siden af blussernes opholdsskur, men 1584 drev bygningerne væk i en storm, så der blev givet befaling til at bygge et nyt tårn og hus. Unægtelig havde kongen al grund til at være overrasket, da han året efter erfarede, at det ikke var sket endnu, hvilket de søfarende havde beklaget sig over, hvad man ikke kan fortænke dem i, idet et slukket fyr er farligere end slet ikke noget fyr.

Det nye tårn var af tømmer og tjæret træværk, stående på en åben fod på svære stolpeben. En udvendig trappe førte op til tårnets øverste lukkede del, i hvis underste etage var et rum til fyrpasserens seng; herfra gik en indvendig, for trækvindens skyld afskildret trappe op til øverste etage. Det var den der kaldtes *lygten*. Her var til alle fire sider vinduer med små blyindfattede ruder, og her stod de beskedne tranlamper. Gulvet var belagt med astrag (fliser). Tårnet dækkedes af en lav blytækket hat. Om vinteren, når fyret var slukket, dækkede man presenninger over tårnet for at skåne ruderne.

1606 forlod man trannen som belysningsmateriale og gik over til talglys – ialt 6 styk –, som blev sat i store stållystager. 1610 forøgedes lysterken til 8 lys, så der var to lys i hvert vindue.

Skagens borgmester Tammes Brande fik 1606 fyret i entreprise for 160 daler pr. år, og senere havde hans efterfølger og derpå tolderne i byen samme ordning. Lygten blev passet af en statslønnet blusser, som i løn fik 30 kurantdaler pr. år (1606–07). Desuden måtte Skagen by gratis stille en ekstra blusser som betaling for den gavn byens fiskere havde af fyret. Det var de meget harmfulde over.

Blusserne havde nok at gøre. De skulde sørge for at snyde lysene regelmæssigt og påse, at de ikke slukkedes af vinden. Det værste var at holde ruderne rene, da de hurtigt tilsødedes; de måtte vaskes et par gange om ugen i varmt vand og desuden stadig aftørres. Blusserne delte vagten mellem sig.

At deres arbejde på en anden måde var risikabelt fremgår af, at tolv hekse en nat i 1616 dansede med Fanden uden for lygten, og en blusser, der havde beluret dem, fik en sygdom, så han lå uger efter døde.

Det skin, de søvnige talglys afgav, kunde i det lange løb ikke være tilfredsstillende. I 1620'erne lod Christian IV derfor en hollandsk konstruktør, mestertømmermanden *Wigel Auchus* fra Terschelling forandre de danske fyr til stenkulsfyr. 1626–27 erstattede han i Skagen talglysene med et kulbål på stengulvet i „lygten“ og satte en skorstens-tragt af træ derover til aftrækket. Det hele var øjensynlig såre fuskeragtigt, og det vovelige eksperiment endte som det skulde: tårnet futede af. Som erstatning opsatte *Jens Pedersen* (kaldet *Grove*) sin nye konstruktion vippefyret, som senere skal omtales. —

*Anholt fyr* lå på østhukken af øen, hvor det farlige østrev skyder ud; det hørte under lensmanden på Kalø slot.

Fremskaffelsen af brænde til fyret var også her vanskelig; man begyndte at hugge af den gamle fyrreskov, som dækkede øen, men det forbød kongen 1564. Det er ikke, som det er blevet påstået, fyrets skyld, at skoven alligevel forsvandt. De indfødte huggede i uforstand løs på den for at få træ til tjærekogning osv. 1591 klagede skipperne, der tog pejling efter skoven, over at den fældedes, og kongen måtte atter forbyde hugning og henvise til at hente brænde i Norge.

Man ved ikke, hvornår papegøjen på Anholt blev erstattet af et tårn, men det har sikkert været i 1560'erne. 1572 tales om „fyrampen“, 1583 om „lygten“, men først 1598–99 får vi uomstødeligt bevis på, at man var gået over til belysning ved talglys, hvortil brugtes 30–35 lispund pr. år.

Fyret passedes af en „lygtemand“, hvis løn bestod i naturalier, som leveredes af lensmanden. 1598–99 fik han således: 1 krop kokød, ½ tønne smør, 2 skæpper bajsalt (fransk havsalt), 1 td. humle, 12 sider flæsk, 6 ørter rug, 6 ørter malt, 1 td. byg (til gryn), 1 td. sild, ½ td. kuller og 8 kroppe fårekød. Desuden lidt rede penge. Det ensomme liv på det øde sted har været meget trist.

1602 nævnes, at lygten stod i et spir og en bygning, som skulde forny; den var af bindingsværk og brædder.

Den omtalte hollænder *Wigel Auchus* begyndte sin modernisering af de danske fyr „på hollandsk måde“ ved at anlægge en „fyrbakke“ (fyrbåke) på Anholt 1623. Det nye i hans idé var som nævnt overgangen fra talglys til stenkul. Formentlig har han blot ombygget det stående tårn og indrettet overdelen til at bære et åbent kulbål. I februar 1623 kom en skipper med den første ladning stenkul til øen, og efter at man med priselig sparsommelighed havde opbrugt de resterende tællelys, gik man over til det nye fyringsmateriale. Fyrpasseren fik nu nok at gøre med at bære kul op i tårnet hele natten, og brandfarligt har det også været. Ovenikøbet så Anholts beboere surt til ham, fordi der nu strandede så få skibe, så lensmanden måtte forsvare ham mod overlast.

Papegøjen på *Kullen* blev allerede 1563 erstattet af et muret tårn, opført af bygmester Pieter de Doncker for 120 daler. Det blytækkede tårn, som kaldtes „lygten“, havde vinduer med glaseruder, bag hvilke der stod 12 store talglys.

Fyret blev givet i entreprise 1563 til et interessentskab i København med den bekendte købmand Marcus Hess som leder. Få måneder efter overlodes det til tolder Jørgen Berger i Helsingør, som til løn fik Kullegården uden afgift samt 200 mark om året (senere nedsat til 100 mark). Vist på grund af forsømmelse måtte han 1567 afgive gården og fyret til en enke, Karine, der havde været gift med Anders Bagge, og hun overtog pasningen mod at få leveret en tønde talg årlig (pris 30 daler). Hun giftede sig med Peder Olsen, men parret var forsømmeligt, og 1571 fik Melchior Huschor, en bjergmand, som havde fundet stenkul ved Helsingborg, gården og fyret. Allerede næste år blev han afsat, og slotsskriveren i Helsingborg, Bent Vind, passede så lygten indtil 1577, da kongen gav gården kvit og frit til *Tyge Brahe* uden forpligtelse. Der må være sket en fejlekspedition i kancelliet, for få uger efter fik Tyge besked på, at der med gården alligevel fulgte den forpligtelse at holde lygten ved lige. Som et plaster på såret fik han næste år desuden 11 gårde i nabosognene, senere kendt som „lyktehemman“. Det er almindeligt bekendt, at den berømte astronom ikke passede fyret bedre end de foregående personer, men trods de mange klager og hans brudte løfter beholdt han det lige til sin død, også i sin landflygtighed.

Da tårnet var placeret på et ubelejligt sted, opførte Kronborgs arkitekt Antonis van Opbergen 1585 et nyt tårn for 575 daler. Tyge fik herefter foruden gårdene 200 gamle daler pr. år, og denne sum holdt man fast ved i den følgende tid.

Efter Tyges død 1602 overtog Claus Podebusk til det nærliggende Krapperrup fyret på samme vilkår, og da han var død, gik det 1617 over til toldskriver Berent Facke i Helsingør. Hans enke Kirsten Hansdatter arvede det 1620.

1623 gav kongen besked om at Wigel Auchus også skulde forandre Kullens fyr i lighed med Anholt. Imidlertid synes det, som om det i stedet for blev Jens Pedersen Grove, som kom til at udføre dette arbejde. Han tog hvælvingen af tårnet, så stenkulsflammen kunde have „sit fuldkommelig skin“.

Et af de farligste steder i Kattegat er *Nidingen*, en lille ø på en lang revle ud for Hallands kyst, omtrent  $3/4$  mil SSV for Kungsbacka ude i havet. Her er i tidens løb strandet mange skibe, og navnet betyder simpelthen „niddingen“, „skurken“. De søfarende havde længe ønsket at få dette sted afmærket, og 1622 fik lensmanden på Varberg slot befaling til at oprette en stor „boge“ (båke) her. Man må dog



Kullens fyrtårn, opført 1585 af en af Kronborgs arkitekter, Antonis van Opbergen, til erstatning for tårnet fra 1563. — Stik i Anth. Goeteris: *Journal der Legatie* (Haag 1619).

*Kullen lighthouse, built 1585.*

hurtigt have forstået, at der måtte mere til, for 1624 opsatte Wigel Auchus et træstillads, en „høj, stor spids“, hvortil der brugtes 6 store, 38 alen lange master; i dette stod „lygten“, en ildpande til stenkulsfyring. Resultatet var, at tømmerværket hurtigt blev ødelagt af ild, og panden måtte så anbringes direkte på jorden. Ved siden af tårnet var der et bindingsværkshus til folkene og et lagerhus til kullene.

#### *Fyringsmaterialer.*

De første fyr måtte have en meget ringe lysevne på grund af lysgiverens art. Man begyndte med *brændeved* i åbne jernkurve i fri luft. Den flamme, der herved opnåedes, havde en synsvidde af 2–3 sømil. Ved kraftig blæst luede flammen højt op, men sank så, og røgen hindrede synet. Kurven skulde hele tiden nedlades og fyldes, og utrolige stabler véd brugtes hver nat. Med datidens dårlige transportmidler var tilbringningen simpelthen et uløseligt spørgsmål. I

Skagen gik man som omtalt over til *lamper* med tran, hvilke næppe har været bedre end de olielamper, der da brændte i middelhavsfyrene; flammen var svag, og glaseruderne sodedes hurtigt til. På de andre fyr, senere også på Skagen, brugte man tykke *tagly*s i lukkede rum, „lygter“, med glaseruder, hvad der heller ikke var tilfredsstillende, Lysene skulde uafbrudt snydes eller pudses, da den selvfortærende væge endnu ikke var opfundet, og talgen smeltede hurtigt i varmen. Flammens synsvidde var højst  $2\frac{1}{2}$ –3 sømil, og ruderne blev hurtigt matte af røg og sod. Der var endvidere den kedelige ting ved taglysene, at når fyrpasseren i det ensomme fyr ikke havde brændt til eget brug, stjal han af lysene, ja i en snæver vending kunde han ovenikøbet spise dem. Endelig kunde flammerne let antænde de farlige træårne.

I slutningen af 1500'erne tog brydningen af *stenkul* i de nord-engelske og skotske miner et stort opsving, og eksporten af kul voksede stærkt efter 1600. Nederlænderne var foregangsmænd i at bruge stenkul; allerede i 1500'erne anvendte man dem i fyret i *Briel*. År 1616 brugte man for første gang stenkul i et engelsk fyr, nemlig i *Dungeness*, dog for kort efter at gå over til tagly. At man allerede i begyndelsen af 1620'erne i Danmark helt gik over til stenkulfyring, tyder på en prisværdig fremsynethed. Måske er det virkelig Wigel Auchus, der har givet den danske regering denne idé; han var ganske vist tømrer, og hans ombygninger var, som vi så, ganske amatør-mæssigt udført og betød faktisk en katastrofe for selve fyrene, – helt bortset fra at han, som man udtalte, mere så på sin egen fordel end på kongens ære og de søfarendes tarv. Hvis ikke Jens Pedersen var sprunget til med sit geniale vippefyr, havde det set galt ud for Danmarks fyrvæsen.

Kullene, der brændte i det fri, slukkedes ikke så let i regnvejre og brændte i det hele taget længere end brænde, og flammen var tydeligere. Synsvidden var 5–6, i gunstigste tilfælde 10–15 sømil, og flammens fantastiske røde lue oplyste tåge og skyer med et stærkt ildskær, som ikke kunde forveksles med en stjerne eller en skibslanterne, hvad de uanselige lampe- og kertefyr kunde. Men i blæsevejre brændte kullene hurtigt og uregelmæssigt, og luen sloges ned, ligesom kullene



kunde blæse af fyrpanden; jernstængerne i denne smeltede nemt i varmen. Fyrpasserens arbejde var meget hårdt med at bære kul, hisse fyrpanden ned, fjerne aske og slagger, påfylde kul, tænde fyret igen, hejse panden op osv. Det var ubehageligt at være udsat for alskens vejr og for heden fra flammen. Især i de op til 16–17 timer lange vinternætter må pasningen have været et forfærdeligt slavearbejde.

Stenkullene til de danske fyr kom fra Skotland. Især var de fra Leith og Alloa ved Forth-flodens udløb meget anvendte. Til Kullen og Falsterbo brugtes dog skånske kul.

Når man faktisk benyttede kulfyr et stykke op i 1800'erne, og når sømændene var utilfreds med at man gik over til lampefyr, skyldtes det nok, at kulfyrene i virkeligheden havde flere gode egenskaber, end vi er tilbøjelige til at tro, ligesom det varede længe, inden man opfandt stærkere lyskilder.

### *Vippefyret.*

Vi har omtalt, at det første vippefyr blev konstrueret af *Jens Pedersen (Grove)* og opstillet på Skagen i vinteren 1626–27. De nærmere omstændigheder herved er og forbliver gådefulde. Vi aner ikke, hvordan Jens Pedersen, den tidligere slotsskriver på Varberg og nu borger og købmand i Helsingør, fik noget med fyrene at gøre og blev opfinder på dette felt. Måske kan man tænke sig, at han har haft materialeleveringen til Auchus's fyrbåker; vi ved, at han i 1625 importerede egetømmer fra Norge til Helsingør på chartrede skibe. Måske har han skullet kontrollere Auchus's arbejder og er derved kommet ind på at spekulere på fyrindretninger; vi nævnede, at han i 1623 forbedrede Kullens fyr, og da Skagens fyr 1626–27 brændte af, har han måske været på stedet og har hurtigt måttet erstatte det, for at dette vigtige punkt ikke skulde være uden fyr i længere tid. Det blev altså vippefyret, som på en elegant og genial måde løste problemerne billigt og effektivt. Det er såre simpelt i konstruktionen, og det er let at betjene.

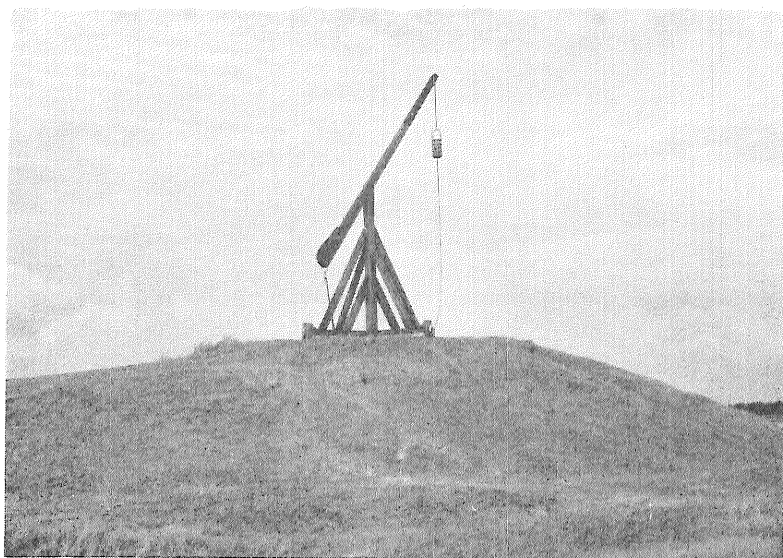
Vippefyret har sin principielle forudsætning i brøndvippen; det er

en toarmet vægtstang, som er drejelig i sit tyngdepunkt. Som tidligere antydet har papegøjefyret efter al sandsynlighed været af en lignende konstruktion, men måske ikke så praktisk bygget, og det er højst sandsynligt, at man i 1627 ikke havde anelse om de første fyrs udseende i 1561; de stod jo kun et par år, og afbildninger har der næppe været af dem. Hvorom alting er, står Jens Pedersen som vippefyrets opfinder, og det kan ikke tage hans ære, om der tidligere kan have været lignende indretninger, som han slet ikke har kendt.

Denne nye opfindelse betød i virkeligheden, at Danmark atter stillede sig på en fremtrædende plads inden for det internationale fyrvæsen. Vippefyrene blev straks accepterede af de fremmede skippere. De indførtes overalt i Danmark og blev efterlignede i det øvrige Skandinavien, i Tyskland, langs Østersøen, i England (f. eks. i en noget ændret type ved *Spurn Point* 1767), ja helt nede i Ægypten anvendtes konstruktionen, f. eks. i *Damietta* i 1600-tallet, – hvis den da ikke er opstået uafhængigt heraf. I Danmark afskaffedes det sidste farvandsvippefyр 1788 (Anholt), men det i 1830 oprettede havnefyр i Helsingør konstrueredes som et lampefyр på en vippe, og på Gotland var et lokalt vippefyр i brug til 1905 i Alsviks fiskeleje. På øen *Tjøme* i Oslo fjord findes et rekonstrueret vippefyр.

Vi har fra senere tid flere beskrivelser og tegninger af vippefyр. Om det på Skagen fortæller søkortdirektør Jens Sørensen 1695, sammenholdt med tolder Olaus Olavius's skildring 1787 (efter en gammel „blusser“):

Den „hympe“, det stod på, var en  $1\frac{1}{2}$  alen høj banke. På en  $6\frac{1}{2}$  alen høj og  $2\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{2}$  kvarter (=  $15 \times 15$  tommer) svær firkantet stub af egetræ („fyrstubben“), støttet af 4 dobbelte stivere og stående på en krydsfod af 2 stk. 9 alen egetræ, sad en  $1\frac{1}{4}$  alen høj jerngaffel, der var bevægelig, så vippen kunde drejes efter vinden, for at fyrpanden kunde hænge i læsiden. Vippen var så svær som et mastetræ; i tyngdepunktet var den ved en bolt befæstet i gafflen. På den længste arm ( $11\frac{1}{2}$  alen) sad en kontravægt, „klumpen“, så den var forholdsvis let at vippe, hvilket skete ved hjælp af en talje. Den korte arm, 9 alen lang, var beslået med jern; i dens nok hang en fyrpande („fyrspand“). For at denne ikke skulde svaje for meget i vinden, gik der fra dens bund en jernkæde, som kunde fastgøres til en pløk på træfodstykket; ved at hale i den kunde man trække vippen ned. Fyrspanden var en jern-



Rekonstruktion af vippefyret, opsat på den gamle Fyrbakke på Skagen 1958.

*A reconstruction from 1958 of the lever light at the Scaw.*

tremmekurv; den vejede  $1\frac{1}{2}$  lispund og kunde rumme ca. 6 skæpper stenkul. Den måtte ofte fornys, da den brændte i stykker. Der skulde to „blussere“ til at passe fyret. Især i blæsende vejr skulde stangen ofte vippes ned, kurven tømmes, fyldes påny og tændes og atter vippes op. I vindstille brugtes 1–2 tønder kul pr. sommernat, men i de lange vinternætter kunde forbruget stige til 20 tønder, som det meldes fra Skagen 1637.

Jens Sørensen siger udtrykkelig, at kurven hænger i den korte arm. Efter de bevarede tegninger af vippefyrene er det i den lange arm. Fyrpanden med kullene har vejet godt til, så det er ikke umulig, at man har fundet det bedst at gøre den øverste arm kort, som det her siges.

Folks fantasi har i tidens løb beskæftiget sig med det populære vippefyre. 1913 havde man opsat en efterligning i Skagen i anledning af byens 500 års jubilæum; den var dog kun af kort varighed. En mere permanent kopi af vippefyret byggede man i sommeren 1958 på den gamle fyrbanke på Skagen, beregnet til tænding hver St. Hansnat. Fyrmester E. Fiedler-Jensen, Skagen, har meddelt følgende interessante oplysninger om de erfaringer, man har gjort med det nye vippefyre:

Vippen viste sig at være lovlig svær og uhændig, så der krævedes to stærke mænd til at hejse den op med den fyldte fyrpande. Optændingen foretoges ved hjælp af trækul. Stenkullene kom hurtigt i glød. Flammen, der var ca.  $\frac{1}{2}$  m høj og temmelig rød af farve, kunde tydeligt ses i ca. 10 sømils afstand ved normal sigtbarhed. Brændetiden for 1 hl kul var med vindstyrke 3 ca. 2 timer. Det var let at tømme fyrpanden, og der var ikke mange slagger. Ca. 3 m af vippens øverste del er beslået med jernplader, da den er ret udsat for ildskade. Gennem åbningerne i fyrpanden faldt der mange små glødende kulstykker ned på jorden. Græsset blev derved svedet af, og bundrammen var i farezonen, så der måtte holdes brandvagt (heri ligger sikkert forklaringen på, at selve stubben i de gamle vippefyr ofte blev ildskadet). Erfaringerne bekræftede, at de gamle blussere har haft et hårdt job, især i stormende vejr med stort kulforbrug.

Jens Pedersens nye konstruktion blev modtaget med stor anerkendelse af de fremmede skippere, der i marts 1627 ansøgte statholderen i København om en reform af det danske fyrvæsen. Der nedattes en kommission af søkyndige mænd, og denne besøgte i august samme år pr. skib de enkelte fyr. I kommissionens betænkning af 10/9 1627 udtalte den sig stærkt mod Wigel Auchus's arbejde og for Jens Pedersens; den anbefalede opsætning af vippefyr på Anholt og Nidingen og endvidere oprettelse af et nyt fyr ved Falsterbo, også et vippefyr. Kullen fyr skulde derimod bevares som det var. Endvidere udtalte kommissionen det ønskelige i at ansætte en fyringsforvalter og at anskaffe et skib til ham, en „liden bojert“ på 14–16 læster, så han kunde komme hurtigt rundt og kontrollere fyrene. Udgifterne pr. fyr blev anslået til 7–800 rdl. pr. år, hvilket var så stor en sum, at kommissionen måtte foreslå en fordobling af fyrtængen, men dette havde skipperne selv tilbudt at ville gå ind på. Kongen har nok ment, at kommissionen gæbte for vidt, for i halvandet år skete der intet i sagen, men da de fremmede skippere i april 1629 skriftligt gentog deres tilbud, accepterede kongen dette, og der kom skred i foretagendet.

Jens Pedersen, der absolut var dagens mand, fik foreløbig den belønning, at han fik kongelig udnævnelse som tolder i Skagen, hvormed som tidligere omtalt fulgte tilsynet med fyret, som altså var hans eget vippefyr. Fra 1/1 1631 blev han derpå udnævnt til Kgl. Majestæts fyringsforvalter over de danske strømme, foreløbig for 3 år, efter 1632 dog på livstid. Han skulde årligt have et vederlag på

3.500 speciedaler af øresundstolden, dvs. af de samtidig med tolden betalte fyrpenge, udbetalt i tre terminer: pr. 1. marts, 1. juni og 1. august; 1632 hævdes beløbet til 4.666½ spd. 16 sk. Deraf skulde han afholde alle lønninger og andre udgifter, bortset fra at kronens bønder skulle losse stenkullene fra skibene og transportere dem op til fyrene gratis, – et arbejde som de blev lumsk kede af. Resten skulde han selv beholde, dog med det forbehold, at for hver nat et fyr ikke brændte, skulde der trækkes 200 rdl. fra, – en meget håndfast, men effektiv måde at sikre sig på. Han fik ikke noget skib, hvorimod han fik stillet foder til to heste til rådighed. Det var billigere, men forringede ganske vist effektiviteten af kontrollen betydeligt; til Anholt kunde man i hvert fald ikke komme til hest eller vogns, ej heller til Nidingen. Heldigvis var han en holden mand, så han kunde selv anskaffe sig et skib „Neptunus“ for at komme rundt til fyrene. Vort første fyrinspektionsskib var altså privat.

Vippefyret var på Christian IV's tid den billigste løsning af problemet stenkulsfyr. Det var selyskrevet til at blive indført som hurtig afløsning af Auchus's ombyggede fyr, der var en kedelig misforståelse. Kun på Kullen, hvor der stod et stentårn, var der ikke brug for det. Først i 1700'erne magtede man økonomisk at afløse vippefyrene med næste trin i udviklingen: stentårne med kulbål.

### *Gamle og nye fyr i stenkulsfyringens tid.*

Vi skal nu følge de enkelte fyrs historie op gennem de følgende 100–150 år.

Man var glad for det nye vippefyr i *Skagen*, som var så forholdsvis let at betjene og så effektivt, at det „kunde ledsage en skipper i søen i storm, mørke, lyn og uvejrligt 4 mils vejs, først han ser det uden (for) Skagen, og 4 mils vejs, efter at han er Skagen forbi“. Den gamle „lygte“ blev stående som reservefyr indtil 1634, da havet tog den.

Under kejserkrigen blev Jylland besat af Wallensteins tropper, som rykkede ind i Skagen 5/11 1627. Det første de forlangte var fyrets slukning, hvorefter de prompte tændte vendelboernes gamle falske fyr på bakken ved Børglum kloster

i det smukke håb, at fremmede skibe skulde lade sig forvirre derved og strande; deres håb gik også i opfyldelse. Pinsedag 1629 drog fjenden ud igen.

1633 måtte fyret flyttes op nordvest for byen, da vandfloden truede det og bortskyllede kullene. 1635 klages der over, at vagtuset var så åbent og brøstfældigt, at de stakkels blussere ikke kunde få ly mod „frøst, kuld og sandfog“.

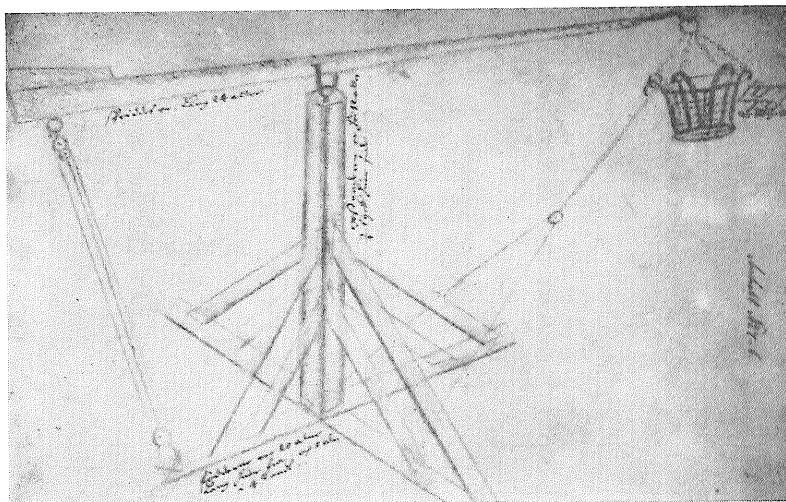
I Jens Pedersens tid var det engang lige ved at gå galt for ham – helt bortset fra de intetanende skippere –, idet kulbeholdningen slap op i efteråret 1635, så Skagen fyr i flere uger ikke kunde tændes. Fyrforvalteren, der som nævnt skulde have 200 daler fradraget pr. nat, truedes af Christian IV på hans sædvanlige drastiske måde med fængsel på Kronborg, men han slap dog med skrækken, idet han havde en undskyldning, der blev godtaget. Det viste sig nemlig, at intet skib i vintertiden turde „løbe om for Skagen“ med kul, og fra Ålborg, hvor der var det nærmeste kuldepot, var der 12 store mile og en meget ond vej til Skagen; iøvrigt kunde én af datidens små vogne kun befordre kulforbrug til én nat pr. læs. Man måtte det meste af vinteren hjælpe sig med tøv og brænde og hvad man ellers kunde skrabe sammen, hvad der var farligt, da gnisterne kunde antænde husene i Skagen Østerby. Det var klart, at der i fremtiden helst måtte samles kulforråd til et eller to års forbrug hvert sted, hvad der også skete; i 1678 meldes således, at man havde en beholdning til 5 års forbrug. Forøvrigt var bønderne yderst uvillige til at losse og transportere kullene, så de måtte til sidst trues på livet, hvis de ikke gjorde det.

Skagen by måtte til sin store sorg stadig lønne den ene af de to blussere som betaling for den nytte, de lokalt havde af fyret.

Af og til blæste vippefyret ned, så man måtte blusse med bål på en bakketop, indtil et nyt blev sat op, og nu og da måtte en del af træværket erstattes, da det ikke kunde undgås, at det blev ødelagt ved ild. 1695 fik søkortdirektør Jens Sørensen vippefyret flyttet, da det stod for langt væk fra pynten og skipperne fejlbedømte distancen. Det kom derefter til at stå på en  $20\frac{3}{4}$  alen høj bakke, den såkaldte „fyrbakke“. Alligevel var fyret ikke lige let at få øje på ude fra søen. I usigtbart vejr var det, uheldigt nok, næsten usynligt fra de vigtige retninger nord, nordvest og vest. De fremmede skippere erklærede, når de kom til Helsingør, at det ikke havde været tændt, og nægtede at betale fyrpenge, og i tilfælde af stranding forsøgte de også undertiden at få deres mandskab med til at erklære, at fyret ikke havde brændt. Men ved hjælp af fyrjournalen over vind, vejr og kulforbrug kunde disse klager altid tilbagevises.

Om det nye fyrtårn 1747 skal der senere berettes. –

Wigel Auchus's „fyrbakke“ på *Anholt* (1623) var et 24 alen højt trætårn, som fyrmanden måtte klatre op i med kulspanden 10, 12 eller 14 gange hver nat, i storm, sne og uvejr. Kommissionen af 1627 foreslog det så hurtigt som muligt erstattet med et vippefyr og anbe-



Vippefyret på Anholt.

Perspektivisk tegning fra slutn. af 1600'erne. — Rigsarkivet.

*The lever light on Anholt, 17th century.*

falede, at der skulde være to fyrpassere, fordi de var alene på det øde sted, og i tilfælde af sygdom og ulykke kunde det ske, at fyret ikke blev passet. Som løn foresloges 85 speciedaler til hver om året.

Man kan vel regne med at vippefyret blev opsat i 1629.

Det stod på en banke en fjerdingvej fra Anholts østspids. I årenes løb måtte det flere gange flyttes ind i landet og genopføres, dels fordi havet åd sig ind på det, dels fordi øen var meget udsat under krigen. I den skånske krig 1675–79 blev det således ødelagt af svenskerne otte gange; genopførelsen forarmede fuldstændig fyrforvalteren, der måtte betale det.

Hollænderne klagede ofte over, at fyret brændte dårligt og krævede fyr-mændene straffet på livet, når der skete strandinger på Anholt østrev. Fyrforvalteren protesterede og påstod, at klagerne var uberettigede, og han opfordrede hollænderne til at ansætte en mand til at have opsigt med fyrpasserne, hvad de dog ikke brød sig om. I virkeligheden var det vanskeligt at se fyret, når man skulde uden om det lange rev, der strakte sig  $5\frac{1}{2}$  sømil ud i søen.

1692 foreslog konduktør Em. Hoffmann, at man byggede et ekstra vippefyр, 6 fod højere end det stående, således at skipperne ikke tog fejl og forvekslede luen med en stjerne. Det gamle fyr kunde kun ses 3 sømil ude i søen; var der to fyr, vilde man kunne se flammen i 4 miles afstand.

Hollænderne havde allerede i traktaten med Danmark 1649 krævet udlagt et svømmende fyr („een drijvende vier“) ud for Anholt rev. Det er en af de første gange i historien, at der tales om udlægning af *fyrskib*, men det blev heller ikke til noget, vel især af tekniske grunde. Senere omgikkes man med planer om at flytte Anholt fyr ud på *Knoben*, en lille sand- og stenholm for enden af revet, 170 × 7 favne stor og 4 fod over daglig vande, dog overskyttet ved højvande.

Da der i 1680'erne var strandet flere hollandske skibe på revet, lod man på officielt hollandsk initiativ stadsingeniøren i Amsterdam, Jan Peterszoon, 1683 give et udkast til en fyrbåke på *Knoben*. Den skulde på hollandsk manér bygges af svært tømmer med bræddebeklædning, stående på pilotage og med en fyrkurv af jern på den flade platform foroven. Men da den hollandske envoyé *O. Moering* skulde drøfte forslaget med Christian V personligt, var denne desværre lige bortrejst, og forslaget blev ikke realiseret. Tegningerne ligger endnu på Rigsarkivet.

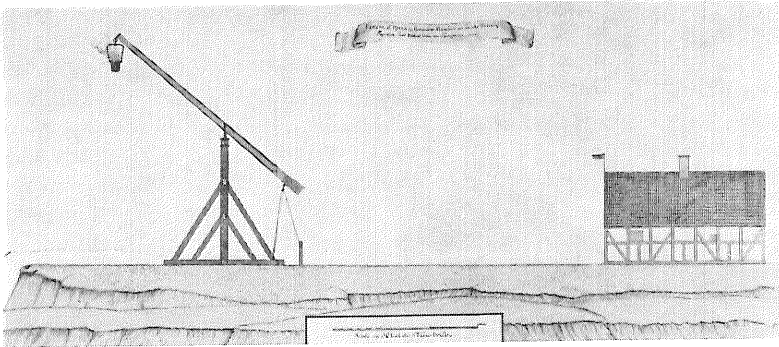
Man forstod dog i Danmark, at der burde gøres noget, og at de fremmede skippere, der tålmodigt betalte deres fyrpenge, havde ret til god fyrbelysning, hvad der jo også var tilsikret dem i handelstraktaterne. Den senere admiral, fabrikmester *Ole Judichær* udarbejdede 1701 på dansk initiativ en plan og tegning til et solidt fyr ude på *Knoben*. Af disse, der findes opbevaret på Fyrdirektoratet, ser man, at det var tænkt som et rundt svært murstenstårn, stående på en ottekantet bjælkeramme, piloteret og fyldt med kampesten. Tårnet havde kælder til oplagsrum for kullene og to etager med en lav kuppel foroven. På den foresloges anbragt en eller to vipper med fyrpande.

Med datidens teknik havde det været så godt som umuligt at udføre dette arbejde på den usikre grund. Det kort tid i forvejen (1696–98) byggede første Eddystone fyr, som formentlig har inspireret planen, hvilede på klippegrund og ikke på sand. Selvom man fra hollandsk side gerne ønskede et fyr, betvivlede man da også, at *Judichærs* bastante fyr vilde kunne bygges durabelt. Byggesummen vilde i hvert fald blive enorm, det vilde være svært at bringe folk og forsyninger ud, og havet vilde ødelægge bygningen.

Endnu 1746 fantaserede det danske Admiralitet om at sætte et fyr på *Knoben*, men sagen henlagdes, hvad der var godt. Strømmen ændrede stadig grunden, og efter 1810 stod *Knoben* helt under vand. Nu er her en dybde på 7.5 m.

Der var hele tiden noget i vejen med fyret på Anholt. Det grådige hav åd sig ind i landet, og højvandet skyllede fyret væk, skønt der opførtes bolværker (høfder?) og fundamenter i dyre domme. Som et eksempel skal citeres et stykke af et bedrøveligt brev, som fyrmand





Det i 1708 nyopførte vippefyrr på Anholt med fyrmandens hus. Tegning 1708 af søløjtn. Rasmus Juell, der var sendt til øen for at kontrollere opførelsen af fyret. – Søkortarkivet.

*The new lever light built on Anholt in 1708.*

Niels Petersen Bechmand 24/2 1700 skrev til fyrforvalteren, fru Catharina Bonen, om højvandet omkring nytår:

„Fyrbåken er i samme højvande ganske nedfalden og borte, og stubben med opstanderen og vippen faldt ned i graven. Stuegulvet samt kakkelovnen er nu rent borte, så huset står på fald, og vi ved aldrig den time det falder. Vi fattige folk havde sat her i stor livsfare og lidt stor kulde og megen fortræd. Vi har ikke ligget i fyrhuset siden 3. januar. Det lidet vi havde, måtte vi om nattetide i stor hast kaste ud af huset. En del gik i stykker, for det gik så hastigt på. Nu sidder vi udi en fjællehytte, som jeg selv har bygget. Og efter vandet var faldet, har jeg samt min hustru og min pige selv bjerget fyrpanden op af graven og sat den på bakken og fyret hver nat, endog at panden stod på den bare bakke“.

1707 truede vandet atter med at tage „fyrbakken“, og fyrforvalteren Søren Vissing fik efter eget tilbud overdraget arbejdet med at opsætte en ny mod en sum af 550 rdl. i kroner. Vi har både en udførlig beskrivelse og en tegning af den nye vippe bevaret.

Fyrstubben (af fyrretræ) var 22 fod lang og 18 tommer tyk, vippen 44 fod lang og fra 12 til 18 tommer tyk. Fodstykket, et kryds af to 24 fod lange egebjælker, hvilede på et solidt kampestensfundament. Stubben støttedes af svære dobbelte støtter, én fod tykke. Vippen sad i en jernbolt fast i opstanderen og var beslået med jern. Endvidere blev der opført et 7 fags bindingsværkshus til bolig for fyrmanden, med en vejrløj af jernblik, hvori kongens navn var ud-

hugget, med en krone og årstallet 1708. Husets gavl var muret, så gnisterne ikke kunde antænde det.

Vippen var altså ret stor, noget større end den på Skagen, og ved synsforretningen i maj 1708 var de 8 anholtmænd da også enige om, at det var det flotteste fyr, der nogensinde havde stået på øen, – og nogle af dem kunde dog huske de tre sidste vippefyr. Det nye fyr var rykket længere mod vest, men var så højt, at det kunde ses en stærk mil længere ude end det gamle. Denne vigtige forandring i fyrets synsvidde blev bekendtgjort i søstæderne på statens foranstaltning.

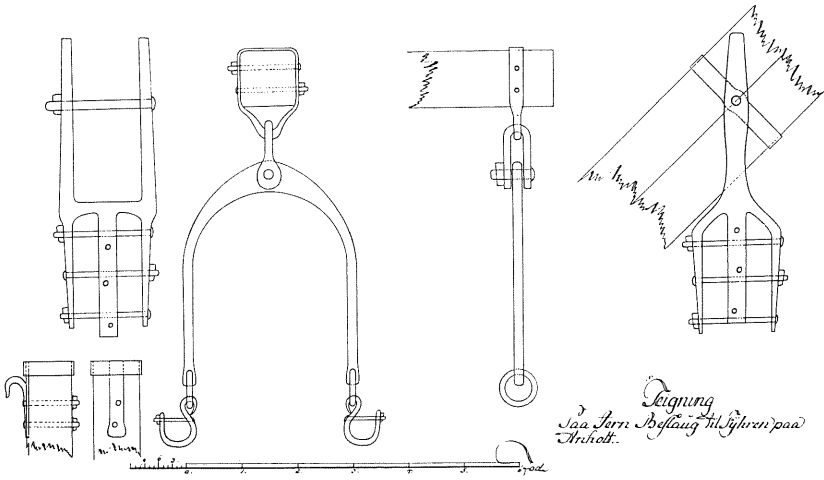
Under den Store nordiske krig 1709–20 kom igen en drøj tid for fyrene. I efteråret 1711 slap stenkullene op, og man måtte gå over til at fyre med tørv og brænde. Det lykkedes dog 1712 gennem senatet i Stockholm at få et svensk lejdebrev, så fyrforvalteren frit kunde sejle med kul og forråd til fyrene, da det var i alles interesse at have dem tændt. Men 27/8 1717 opsnappede svenskerne berømte kaper Lars Gatenhielm fra Göteborg fyrforvalter Johan Piper, bedst som han kom sejlene i sin jagt „Perlen“ mod Grenå, efter at han havde udlossen kul på Anholt. Han og besætningen blev ført til Göteborg og kastet i fængsel trods lejdebrevet, som simpelthen blev erklæret for forældet. Flere døde af sult, og først 2¼ år efter kom Piper fri på dronningens forbøn. På Anholt måtte man atter fyre med brænde, da kullene slap op, men gnisterne antændte uheldigvis hele brændebeholdningen, så man måtte give sig i lag med at ophugge gamle vrage i stranden for at få fyrmateriale, indtil danske orlogsmænd kunde konvojere brændselsskibe til øen.

Flere gange gjorde svenskerne landgang og udplyndrede fyrmanden, der måtte gemme sig i klitterne. 1719 optoges der en fortegnelse over hvad svenskerne havde efterladt; af denne fremgår det, at fyrmanden bl. a. havde en salttønde med fire jernbånd om til at måle stenkul med, 2 små vidjekurve, 2 stænger til at bære kul – vist til transport af tønden under losningen, og et stort sandur, et 4-timers vagtglas.

Først 1788 erstattedes vippefyret af et muret tårn. –

*Kullen fyr* fik som nævnt aldrig nogen vippe, da Jens Pedersen havde omkonstrueret det tilfredsstillende. På tårnets platform brændte en åben kulild. Transporten af kul var meget besværlig, når de kørttes over bjerg og dal fra stranden; mange kul spildtes og sønderløses, og man brugte af praktiske grunde store stykker til fyrkurven. Kullene blev brudt i gruberne i det nærliggende Høgenæs (Höganäs).

Ved Roskildefreden 1658 kom fyret til Sverige. Tårnet blev stående til 1748, da det erstattedes af et nyt tårn, bygget af Heinrich Mosenkegel i Landskrona; det var også indrettet til åbent kulbål. At man ikke altid var tilfreds med det, ses af følgende tilfældige beretning: Da det danske orlogsskib „Fyn“



Detailtegninger til jernbeslag på det sidste vippefyrtårn på Anholt, der i 1788 blev erstattet af et fyrtårn. I midten bøjlen, hvori fyrkurven hang i ringe og kroge, ved siderne gafflen, som vippen hvilede i, og forneden t.v. beslaget med krog på den pæl, vippen fæstnedes til. – Rigsarkivet, Marinens kortsamling.

*Iron mountings on the lever light on Anholt, 18th century.*

1755 passerede Kullen, måtte det skyde et skarpt skud for at vække fyrmanden til at passe fyret bedre, da ilden undertiden ikke kunde ses.

*Nidingen fyr*, der blot bestod af en fyrpande, hensat på jorden, blev først ændret 1635, da der opsattes to vippefyrtårne ved siden af hinanden, som foreslået af kommissionen 1627. Før man opfandt de roterende blinkfyrtårne, kunde man kun undgå forveksling med et andet fyrtårn ved at bygge to fyrtårne på det ene sted. Her var det særligt påkrævet, idet de søfarende let kunde forveksle fyret med Skagen eller Anholt fyrtårn. Det var det første *dobbeltfyrtårn* i Norden. I udlandet havde man allerede enkelte sådanne (North Shields 1536, det i 1634 – altså lige forinden – opsatte fyrtårne i South og North Forelands, og et omtrent samtidigt i Egmond i Holland).

Da Danmark mistede Halland ved Brømsebrofreden 1645, måtte fyret på *Nidingen* overgives til Sverige. Det blev Sveriges første fyrtårn, og 1658 kom hertil Kullen og Falsterbo fyrtårne. Sveriges fyrtårnsvesen begyndte altså med tre danske fyrtårne, – eller i virkeligheden fire, da *Nidingen* var

dobbeltfy. Først 1669 tændtes det første virkelige svenske fyr Landsort ved indløbet til Stockholms skærgård, hvad der blev indledningen til en strålende svensk indsats inden for dette område; i tidens løb skulde det svenske fyrvæsen blive førende i verden.

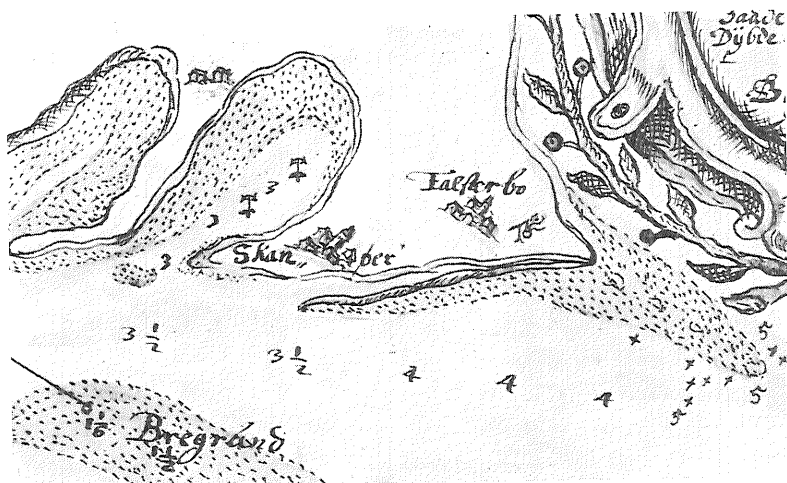
Vipperne på Nidingen synes snart at være blevet ødelagt af ild, og mærkeligt nok blev de ikke fornyet. 1695 meddelte Jens Sørensen, at der her blot stod to jernfykurve på hver sin lille „hympe“ af sand, sten og slagger. Fra dansketiden stod endnu et lille bindingsværkshus,  $7 \times 8$  alen stort, og fyret på den ensomme lille ø passedes af to fiskere, som afløste hinanden hver 14. dag. Bortset fra at man havde bibeholdt to fyrpander, var man altså vendt tilbage til den oprindelige tilstand. Sagen var nok den, at vippefyrene hver krævede to mand til betjening, og det ville man ikke ofre. I virkeligheden var det temmelig risikabelt, hvis den ene mand blev syg og ikke kunde passe fyrene, især om vejrforholdene ikke tillod hans afløser at blive landsat på øen.

I det hele taget undrer man sig over, at der ikke skete nogen forbedring i fyrmetoden her på dette højst vigtige sted før så sent som 1832, da der byggedes to tårne. Det eneste fremskridt var, at man 1766 opsatte en klokke i en klokkestabel her, i virkeligheden en videreførelse af Frederik II's gamle idé fra 1560 om tågesignaler langs ruten.

Det farlige Falsterbo rev havde siden 1560 været afmærket med en søtønde. Kommissionen af 1627 foreslog opsættelsen af et vippefy, og *Falsterbo fyr* må da øjensynlig være blevet opsat 1629 eller 1630. Det anbragtes vest for Falsterbo købstad på den gamle „Kulbakke“ yderst på næsset, hvor også den omtalte middelalderlige fyrbåke havde haft sin plads. Således kan man med nogen ret sige, at Falsterbo må være det ældste af alle nordens fyr, over 700 år gammelt.

1635 meddelte lensmanden på Malmøhus, Tage Thott, som fyret hørte ind under, at to mænd, en fra Falsterbo og en fra Skanør, passede fyret. I stedet for en åben fykurv var man gået over til en støbt, lukket jerngrøde, hvad der bevirkede, at man sparede en del kul, men til gengæld lyste flammen ikke så langt og så godt. Kullene var af hjemlig produktion, idet de hentedes fra Høgenæs.

Falsterbo fyr synes at have været nordens – måske verdens – første *vinkelfyr*. I sin „Siö-book“, en fortrinlig sejladsbeskrivelse over Østersøen fra 1644, siger den svenske olderstyrmand *Johan Månsson* herom: „Når man ser ilden nordost fra sig, så er man yderst på revet; da forsvinder ilden, så man ikke kan se den, men såsnart man har



Vippefyret i Falsterbo, aftegnet på navigationsdirektør Bagge Wandels kort over Sundet 1653, det ældste bevarede danske søkort. Falsterbo rev er markeret. – Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 387<sup>e</sup>. 2<sup>o</sup>.

*Lever light at Falsterbo, 1653.*

passeret revet, ligemeget på hvilken side det er, da får man atter ilden at se“. Afskærmningen af flammen skyldtes den oplagsbygning, der var opført til kullene; den var med overlæg placeret på den måde. At dette ikke skyldes en tilfældighed, men at det er fortsættelse af en gammel tradition, fremgår med al tydelighed af, at den nederlandske „Seebuch“ i sin sejladsbeskrivelse, som går tilbage til 1300'erne, oplyser, at når borgen Falsterbohus og Falsterbo kirke var overét, befandt man sig på det lægste af revet. Pejlingen om natten svarer altså til den gamle dagpejling.

Ved Roskilde-freden 1658 overgik også dette fyr til Sverige. Fyrvippen blev bevaret. Først 1796 erstattedes den af et muret tårn med blus. –

På *Læsø*, hvor beboerne i ældre tid, som det siges i Christian IV's strandingsforordning 1619, havde optændt falske fyr ved stranden, var der ikke noget fyr. I traktaten mellem Danmark og de hollandske Generalstater af 29/9 1649 lovede Danmark at opsætte et fyr her, og

1651 anlagde Peder Jensen Grove et „løgteverch“. Det bestod af et træstillads med fod, altså ikke nogen vippe, og belysningen udgjordes af to lanterner med hver 8 glasvinduer, bag hvilke der brændte talglys. Ved hjælp af en talje blev lanterne ophejst. Fyret tændtes første gang 16/11 1651, men det fik ikke nogen lang funktionstid. Måske har svenskekrigen været skyld heri, måske – og vel sandsynligst – har skæret af flammen været så svagt, at det ikke kunde ses så langt borte, at det kunde holde skibene væk fra de mange farlige grunde om øen. Det omtales 1656 sidste gang af Arent Berntsen i hans Danmarksbeskrivelse, og så hører man ikke mere derom. Det passedes ikke af fyrforvalteren som de øvrige fyr. Man kan ikke frigøre sig for den tanke, at man fra dansk side med vilje kun gjorde meget lidt ud af det løfte, man havde forpligtet sig til at holde efter traktaten. I det hele taget repræsenterede det en i hvert fald i Danmark helt forældet type fyr. Først 1922 opfyldte Danmark sit løfte til hollænderne med Syrodde fyr. –

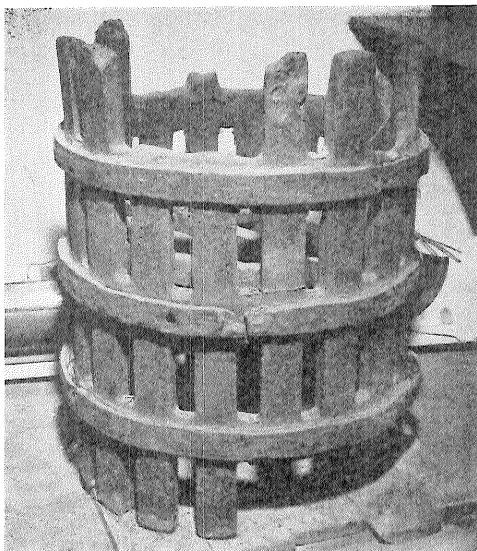
Kort efter fik Norge sit første fyr på landets sydligste punkt *Lindesnæs*, nemlig 1655. Det var et trætårn med bål på toppen, men da kulbeholdningen slap op, klarede fyrvogteren problemet ved at opsætte en lanterne med 30 talglys. Næste år slukkedes fyret på dette højst vigtige sted, og først 1725 tændtes det igen. Pudsigt nok havde man 1708 forespurgt det kendte Trinity House i London, under hvem det engelske fyrvæsen sorterede, om det var vigtigt at have et fyr her, men man havde fået det noget forbløffende svar, at det var ganske unødvendigt, da kysten i sig selv var meget høj og tydelig; åbenbart regnede man endnu med, at skibsfarten kun fandt sted om dagen.

Det nye fyr var et dobbeltfyr, idet det bestod af et vippefyr og en fyrgryde, anbragt på klippen på Markø. En af de gamle fyrgryder herfra er endnu bevaret på Marinemuseet i Horten. Disse gryder var lavet af fladjernstænger; de var 27–30 tommer høje og havde en diameter af 20–22 tommer. Indvendig i grydens halve højde var der jernknaster til støtte for den indsatte løse rist. Gryden kunde således bruges i begge ender.

Det næste norske fyr blev *Færder fyr*, indrettet 1696 på en lille ø ved indløbet til Christiania (Oslo) fjord; det var en åben fyrgryde,

Den eneste af de gamle fyrgrøder, der endnu er bevaret, stammer fra Lindesnæs fyr i Norge. Bemærk risten i midten. Fyrgrøderne måtte ofte fornyes. — Marinemuseet i Horten.

*Fire basket from  
Lindesnæs light in Norway,  
18th century.*



anbragt på jorden. År 1700 opsattes et vippefyr på *Hvidingsø* ud for Stavanger, og samme år en lygte ved *Højevarde* ud for Bergen. Først 1767 fulgte næste norske fyr, nemlig på *Rundø* ud for Kristiansund; det var en fyrgrøde på klippen.

I Danmark satte postvæsenet efter 1700 enkelte små fyr på vigtige overfartsruter. 1705 oprettedes et lygtefyr på *Bågø* i Lillebælt på post-ruten fra Assens til Årøsund. 1727 opsattes på *Halsskov* ved Korsør et vippefyr for storebæltsoverfarten, og omtrent samtidig må det modsvarende fyr på *Knudshoved* være opsat, i hvert fald før 1750; det var ligeledes et vippefyr.

1753 arbejdede postvæsenet med den gamle, i dag stadig så aktuelle „fugleflugtslinie“ og planlagde en færgerute fra Dragsminde ved Rødbyhavn til Femern. Der skulle opsættes vippefyr ved *Bredfjed* på Lolland og ved *Puttgarten* på Femern, samt ved *Heiligenhafen*. Tanken blev dog først realiseret 1779, men allerede 1787 indstilledes ruten.

Postvæsenets fyr hørte ikke ind under fyrvæsenet; de var institutionens egne og tændtes kun, når færgesmakkerne ventedes. Den almindelige skibsfart nød ikke godt af dem.

Et vigtigt punkt, hvor et fyr var ret påkrævet, var Sjællands nordkyst. 1748 indgav justitsråd J. G. Hansen i Helsingør et projekt om at opsætte en fyrlygte på *Gilleleje* kirke og på Kronborg, men tanken blev først virkeliggjort 25 år senere. I stedet for Gilleleje valgte man Nakkehoved.

#### *Fyrpenge og fyrforvaltere.*

Som vi så var fyrpengene indført efter frivilligt tilbud fra de søfarendes side. Både fyr- og tøndepengene, der var særdeles rigeligt beregnede, betaltes som rimeligt var efter skibets drægtighed og af dets last. Afgifterne erlagdes som omtalt i Helsingør sammen med øresundstolden (eller i Nyborg, hvor den tilsvarende strømtold betaltes); den beløb sig til mellem  $\frac{1}{2}$ –4 skill. pr. læst.

1581 tilbød skipperne at ville betale dobbelte fyrpenge, dersom fyrene, der kun var tændt mellem  $\frac{1}{3}$  og  $\frac{11}{11}$ , altså i den egentlige skibsfartsperiode, også måtte holdes tændte om vinteren. Kongen bevilgede det og lod nyordningen bekendtgøre for de fremmede kaptajner. Længe har den nok ikke holdt, for 1632 tilbød skipperne at betale 2 skill. mere pr. læst, hvis fyrene måtte brænde året ud. På samme måde havde de søfarende 1629 som nævnt tilbudt at ville fordoble afgiften, hvis vippefyrene blev opsat overalt i stedet for de gamle fyr, et program, der altså blev gennemført.

Hollænderne benyttede deres magtposition ved Brømsebrofreden 1645 til at tvinge Christian IV til helt at afskaffe fyrpengene. Kongen, der var rasende herover, befalede straks, at alle fyrene skulde slukkes, søtønderne inddrages og båkerne fjernes, hvad han samvittighedsfuldt lod meddele de søfarende. Hollænderne havde simpelthen glemt at få indført i den såkaldte Kristianopel-traktat, at sømærkerne og fyrene skulde vedligeholdes. Virkningen var katastrofal for skibsfarten, flere skibe strandede, og 1647 måtte hollænderne slutte en ny overenskomst med Danmark og gå ind på atter at erlægge fyrpenge. Vist for den lettere beregningens skyld enedes man om en enhedstakst: 4 speciedaler pr. lastet og 2 pr. ballastet skib; for skibe under 30 læster det halve.

Efter 1659, da Nidingen, Kullen og Falsterbo fyr var blevet afstået,



måtte Danmark årligt betale 5.300 mark hamborger banco (3.500 speciedaler) til Sverige af denne fyrafgift, som stadig blev opkrævet i Helsingør efter 1647-taksten. Svenske skibe var fritaget for fyrpenge indtil 1720. Derimod betalte både danske og norske skibe.

Den faste takst holdt sig helt op til 1857, da øresundstolden og med den fyrafgiften helt afskaffedes. I tidens løb havde fyrpengene indbragt langt mere end fyrene og afmærkningen havde kostet. –

Som omtalt var fyrvæsenet fra først af en statsinstitution. Kongens lokale repræsentanter, lensmændene, havde overopsynet med fyrene, hvad der var en utaknemmelig opgave. Tolderen i Helsingør, der modtog alle de fremmede skipperes klager og forslag, fungerede faktisk som en slags kontaktmand mellem kronen og skibsfarten. Først da *Jens Pedersen Grove* 1631 blev udnævnt til fyringsforvalter over Danmarks strømme, kom der fasthed i pasningen af fyrene. Den fikserede årlige sum, han fik udbetalt til driften, var rigelig; ud af den klarede han alle udgifter, dog under ansvar over for kongen.

Jens Pedersen, der var en bondesøn fra Ungstrup ved Viborg, var født 1584. Han var en stejl og stridbar herre, som altid lå i proces, både med fremmede og med sine egne børn. Han passede sit embede godt, men tjente også pænt derved. I Helsingør ejede han flere huse, bl. a. „Skrivergården“, Stengade 31. Han døde 1639 og blev begravet i St. Olai kirke i Helsingør, hvor en lysekrone fra 1633 og et meget stort og flot epitafium fra 1640 stadig minder om ham.

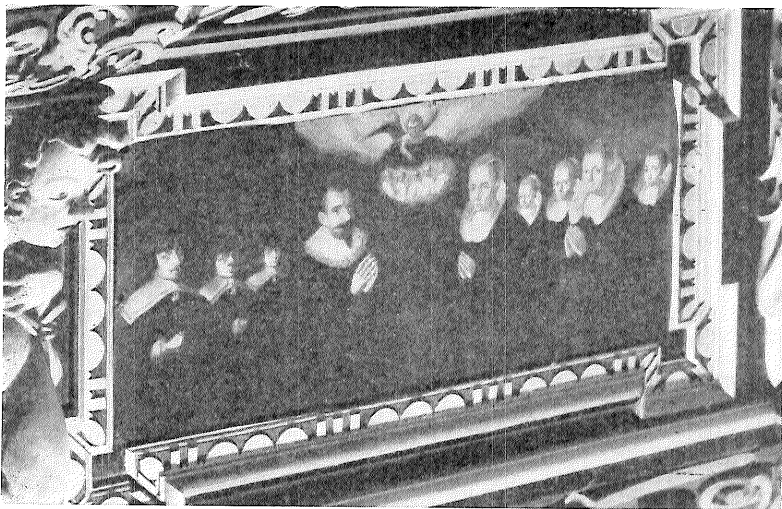
Christian IV skal have lovet ham, at fyrforvaltningen skulde følge hans arvinger på grund af den iver og bekostning han havde anvendt i sagens interesse, og 1638 blev sønnen *Peder Jensen Grove* (f. 1615) adjungeret ham med løfte om at blive hans efterfølger. Han fik da også sin bestalling, gældende fra 1/1 1640. På grund af de ulyksalige svenskekrige mistede Danmark i hans tid 2/3 af samtlige danske fyr, så kun Skagen og Anholt fyr var tilbage. Det årlige vederlag blev da fra 1659 nedsat med 2/3 til 1.555 rdl. 3 mark 5 skill. Da staten ikke kunde betale ham de 2.242 rdl., den skyldte ham fra krigens tid, fik han 1668 fire gårde på Bornholm, samt øen Anholt udlagt i stedet. Han døde 1673 og ligger begravet i Gilleleje kirke.

Hans enke, Dorothea Rhode, giftede sig med amtsforvalter Hans Rostgaard, og derved kom Anholt og Grovernes øvrige besiddelser i Rostgaardernes eje. Velkendt er Frederik Rostgaards vrede over Holbergs spottende fremstilling af tilstandene på Anholt i „Peder Paars“ 1719. Skildringen af beboerne og deres behandling af de skibbrudne er ikke smigrende. Rostgaard havde 1704 erhvervet forstrandsrettighederne på Anholt og følte sig trådt over tærne.

Embedet gik videre i familien efter Peder Jensens død, idet hans svigersøn *Christian Cornelisen* 1673 fik bestallingen. Han havde tidligere været overkøbmand i Guinea og havde ledet opførelsen af det danske fort Christiansborg, som han blev guvernør på; han skal have været højt elsket af den sorte befolkning i de seks år han var på Guld-kysten. Da han døde 1684, regnede hans enke, Anna Grove, med at hun eller familien efter det kongelige løfte skulde føre bestillingen videre og nyde de fordele, der var forbundet dermed, men Christian V udnævnte en helt anden, skønt Cornelisens søn allerede 1678 havde været sin fars fuldmægtig.

Det blev toldvisitør i København *Niels Eskildsen*. Han var svagelig og døde antagelig 1687; i hvert fald overtog hans bror, toldforvalter i København *Laurids Eskildsen* stillingen dette år. Han levede kun til 1692, men på grund af at han havde indrettet disse „fyringer fra grunden op af nye“, fik hans enke *Catharina Bonen* stillingen efter ham. Hun ofrede mange penge på reparationer og bolværker – staten betalte dog også noget –, men højvandet skyldede det hele væk, som vi har hørt. Vinteren 1699/1700 var værst, og staten vilde ikke påny ofre penge til reparationer. Hun vilde personligt være blevet helt ruineret derved og måtte derfor opsige stillingen. Den blev i marts 1700 opbudt ved plakat og sat til offentlig auktion, så den, der vilde overtage bestillingen for den laveste godtgørelse, fik den. Det var noget helt nyt, staten forsøgte her. Fru Bonen havde haft den fastsatte sum, 1555½ spd. pr. år, men den nye forvalter, borger i Helsingør *Søren Jørgensen Vissing* tilbød at overtage fyrene for 1200 rdl. i kroner samt tillige forstrandsrettigheden på Anholt, som skulde være de manglende 355½ rdl. værd. Da denne rettighed pludselig blev taget fra ham 1704 og givet til Anholts ejer, Frederik Rostgaard, mod at denne gav Vissing lumpne 20 rdl. pr. år i erstatning, følte han sig med rette snydt og gjorde vrøvl. Men staten var ubønhørlig, og 1709 opsagde han derfor kontrakten. Kongen vilde nu selv overtage fyrene på regnskab, og en kongelig lakaj *Henrik Holst* blev sat til at passe dem, omend meget modvilligt. Vi synes ikke, at en lakaj kunde have store forudsætninger for den specielle post, men han var forøvrigt i besiddelse af megen sund fornuft.

Eksperimentet faldt ikke fordelagtigt ud for staten, og Holst søgte 1711 at slippe for hvervet, men da ingen meldte sig ved en ny auktion, måtte han



Fyringsforvalter Jens Pedersen Groves epitafium, opsat 1640 i Sct. Olai kirke i Helsingør. Portrættavlen viser Grove med hustruer og børn. Sønnen yderst til venstre, Peder Jensen Grove, blev faderens efterfølger. – Fot. H. Hauch.

*Jens Pedersen Grove, manager of the light service, with family.  
From his sepulchral tablet at Elsinore.*

fortsætte. Nu dukkede Søren Vissing atter op og tilbød at overtage fyrene igen, dog på helt andre betingelser, nemlig mod 2000 rdl. i kroner. Staten, der var i forlegenhed, tilbød ham dog kun den gamle takst på 1555½ spd., men det vilde han i disse krigstider ikke nøjes med, og Holst måtte fortsætte. 1712 fik han imidlertid et rart embede som passkriver, og da krigen besværliggjorde pasningen af fyrene, vilde han ikke mere være fyrforvalter. Vissing meldte sig igen og var nu kommet så langt ned, at han vilde tage stillingen for den gamle pris på 1555½ spd. Han havde nok også fået den, hvis ikke hospitalsforstanderen i Randers *Johan Peter Piper* i sidste øjeblik havde underbudt ham og erklæret sig villig til at nøjes med 1300 spd. Det kunde staten ikke modstå, og Piper fik stillingen, hvad han som omtalt kom bittert til at fortryde, idet han kom i svensk fangenskab 1717. Hustruen, *Catharine Wendel*, måtte passe bestillingen, men da han 1719 endnu sad i Göteborg, overtog den kgl. lakaj *Rasmus Juul* fyrene mod 1500 rdl. pr. år. Ovenikøbet snød staten ham, idet han gik ud fra, at disse penge som sædvanligt blev udbetalt i kroner (1 krone = 1½ rdl.), men da det ved en fejltagelse ikke var anført i kontrakten, hævdede staten småligt, at beløbet kun var i rigsdaler. Som et plaster på såret fik han lov til at indføre stenkullene til fyrene toldfrit. Det manglede da også bare, synes man. Senere klarede han sig pænt. Han blev 1722 byfoged i Hjørring

ved siden af, og man mente, at han havde en ren fortjeneste af fyrene på ca. 600 rdl. pr. år.

Hans efterfølger var fra 1731-57 kaptajn, senere oberstløjtnant ved det kgl. drabantkorps *Peder Himmelstrup*. Efter ham fulgte justitsråd *Jens Erik Hauch* fra 1757 til 1759, da fuldmægtig hos amtmanden i Viborg, *Hans Olsen*, overtog embedet, dog kun få år, hvorpå Hauch atter fik det. 1770 fulgte den sidste fyrforvalter, justitsråd og konsul for Tripolis *Jost Mathias Reiche*. Han fik 1700 rdl., men staten, der var ved at oprette nye fyr, indså, at dette beløb var utilstrækkeligt, og 1779 bortfaldt embedet helt. Hvert fyr fik nu en „fyr-inspektør“ med fast gage på 300 rdl.; for disse penge skulde han dog tillige lønne en fyrpasser.

Som man vil se er det en højst broget skare mennesker med de forskellige forudsætninger, staten dengang betroede det ikke uvigtige hverv at være ansvarlige for Danmarks fyr.

Overopsynet over de danske og norske fyr var fra først af underlagt Rentekamret, men samtidig synes også Admiralitetet at have meget at skulle have sagt over fyrene, vel på grund af deres sømilitære betydning. 1760 overtog det nyoprettede Vestindisk-Guineiske Rente- og General-Toldkammer-Kollegium opsynet.

De svenske fyr lå under det svenske Admiralitet i Karlskrona (siden 1652), og de forskellige fyr blev givet i entreprise til de højstbydende for kortere åremål ad gangen.

### *Nye tider.*

Den ældste periode inden for det danske fyrvæsen havde været en eksperimentets tid. Man startede frimodigt uden nogen form for erfaringer og famlede sig frem, mens man gennemspillede hele registret og udprøvede de muligheder der fandtes. Allerede inden for de første 75 år havde man forsøgt de tre typer fyr, der overhovedet kunde være tale om fra oldtiden op til de moderne fyrkonstruktioner: *blusfyr* (først med brænde, siden med stenkul), *lygtefyr* (med talglys) og *lampefyr* (med tran), og man havde benyttet flere forskellige slags konstruktioner: bål, fyrgryder på jorden, „papegøjer“, stentårne, fyrbåker, stilladser af træ og lukkede lanterner med aftræk, indtil vippefyret vandt sin store og velfortjente sejr og blev enerådende. De fleste

fyr var faste, men man havde også forsøgt at variere disse med vinkel-fyr og med dobbeltfyr. Man var fra sommertænding alene gået over til helårsbelysning. Kort sagt, man havde prøvet sig frem, og i 1630'erne, da stenkullene var indført som fyringsmateriale overalt, stod det danske fyrvæsen på et efter internationale forhold meget højt stade, ja man tør vist ligefrem sige på førstepladsen i verden.

Men dermed slog man sig også tilfreds. Fyrvæsenet var fra den eksperimenterende periode gledet ind i en hviletilstand, som i virkeligheden betød stagnation og til slut tilbageskridt. I over 100 år skete der bogstavelig talt intet af betydning inden for det danske fyrvæsen. I udlandet, der hidtil havde været bag Danmark, bortset fra Nederlandene, hvor der i slutningen af 1500- og begyndelsen af 1600-tallet oprettedes en del fyr, gik udviklingen langsomt, men sikkert videre. Der byggedes ikke så få fyr (i perioden 1650–1750 mindst 40, hvoraf på de britiske øer 18, i Tyskland 6, i Frankrig 5 og i Sverige 4, ja selv i USA, på Antillerne og i Sydamerika oprettedes fyr). Vigtigere var det, at nye konstruktioner prøvedes. 1674 kom det første tofarvede vinkelfyr med rødt og hvidt lys (Flamborough Head); 1681 byggedes den første brugelige fyrlyanterne med aftræksskorsten om et åbent kul-fyr (St. Agnes, Scillyøerne); 1669 og 1687 fik Sverige verdens første brugbare spejlfyr (Landsort og Örskår); 1698 opførtes til samtidens forbavselse det første dristige fyranlæg på en klippe ude i havet (Eddystone), og 1731 og 1736 udlagdes verdens første fyrskibe (The Nore og Dudgeon Shoal).

Under indtrykket af alt dette, som man sikkert har vidst besked med herhjemme, begyndte man så småt at røre på sig. Det skete ikke uden mange overvejelser og betænkeligheder.

Det første tegn på ny aktivitet kom med det murede fyrtårn, der byggedes i *Skagen* 1747 til erstatning for det stående vippefyr, som var truet af havet. Man havde i Admiralitetet, som var aktiv i sagen, en følelse af at vippefyret ikke mere var tidssvarende.

Tårnet var tegnet og opført af den bekendte bygmester *Philip de Lange*, der på denne tid virkede i København som arkitekt for Søetaten.

I Fyrdirektoratet findes flere interessante udkast af de Lange til tårnet. Det, der blev opført og som endnu står som det „gamle“ eller „hvide“ fyr, var rundt, men solidt støttet af fire brede, fremspringende pilastre eller piller. Det var i seks etager, som gradvis var trukket en smule ind opad. Højden var godt 30 alen; diameteren var forneden ca. 9, foroven  $7\frac{1}{2}$  alen. Tårnet stod i blank mur. Et par småbygninger ved tårnets fod nedreves 1782.

Bekostningen ved opførelsen beløb sig til 4.938 rdl.

Ad en indvendig vindeltrappe, hvis trin var meget høje og ubekvemme, så de besøgende fik stive lår og ben af at bestige den, kom man op til øverste etage. Herfra førte fire mindre trapper, hver i sit verdenshjørne, op til hver sin jernluge, så man kunde komme op på platformen i vindsiden, uanset vindens retning. På platformen, der var omgivet af et jernrækværk og belagt med sandsten og bornholmske fedtsten, stod fyrgryden, gjort af kløvet stangjern, på en stenforhøjning. Den rummede  $2-2\frac{1}{2}$  tønde store stenkul. Op igennem tårnet var et hulrum. Kullene blev i en spand hejst op gennem dette ved hjælp af en vinde, som måtte opereres med håndkraft; det sidste stykke op til platformen måtte de bæres.

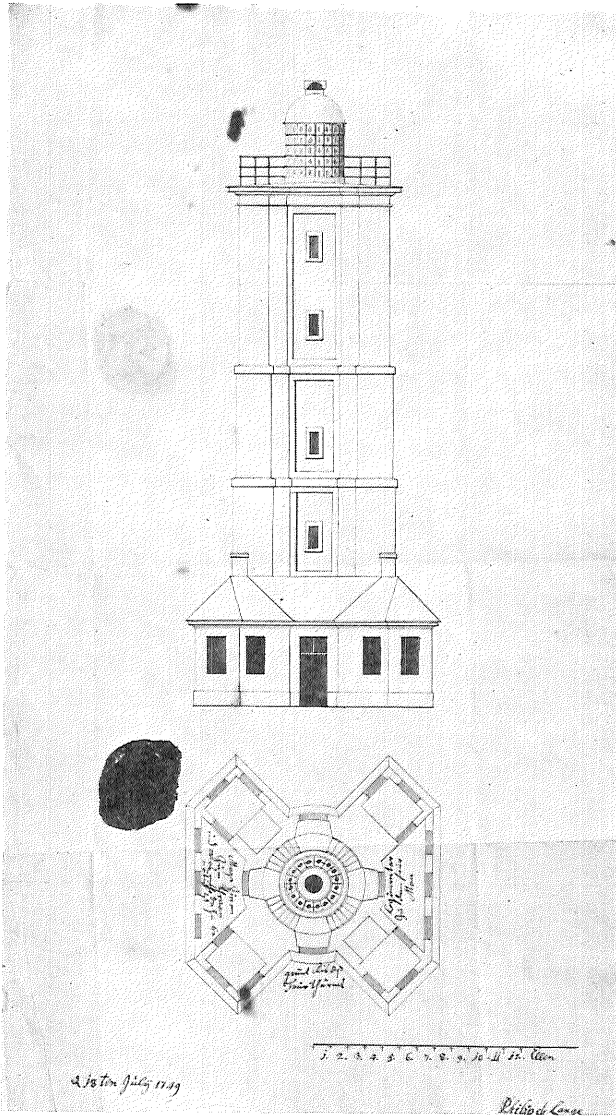
Ved fyret, der var flyttet hen til et sikrere sted og stod lidt norden for Østerby og ca.  $\frac{1}{4}$  mil fra Grenen og fra nordkysten, ca. 6-7 bøsseskud nordvest for den gamle fyrbakke, lå en bolig til fyrbetjeningen og et kulhus.

Man var stolt over det prægtige fyr; publikum havde tilladelse til at bese det og forlyste sig med den vide udsigt fra platformen over søen med de mange skibe, der krydsede for at komme rundt om Skagens rev, „allerhelst i Krigstider, da hele Flaader passere forbi“, som Olavius siger 1787 i sin bog om Skagen. Synsvidden var i klart vejr godt 5-6 sømil.

Tårnet, der om dagen var et tydeligt sømærke på den flade strand, blev hurtigt populært blandt søfolkene. Når det kom i sigte, måtte de, der for første gang passerede forbi, „høns“, dvs. give en omgang til de ældre kammerater, og tage hatten af for at hilse på „den lange mand“, som det kaldtes. Denne skik har holdt sig op til efter 1900 på danske, svenske og tyske skibe.

Fyrtårnet, der efter opførelsen af det nye fyr 1857-58 tjente som signalmast, vil i 1960 blive ført tilbage til sin gamle skikkelse.

Philip de Lange, der 14/10 1747 personligt tændte det første fyr på sit nye tårn, har sikkert fra først af ikke kun villet nøjes med at opføre et tårn til et kulfy, men har formentlig haft den på det tidspunkt revolutionerende idé at ville konstruere et helt moderne *fyr med spejle*. Tanken kan han næppe have fået andre steder end i Sverige, der var det eneste land i verden, som kendte spejlfyr. I 1749 forelagde han Admiralitetet et ændringsprojekt til belysningen og foreslog at opsætte 80 messinglamper med spejlskærme til afløsning af fyrpanden.



Skagen fyrtårn med den opsatte lanterne. De små udbygninger forneden fjernedes senere. Tegning af Philip de Lange 1749. — Rigsarkivet. Part.-kamrets regnsk. 1749 (incl. i bilag litr. Y, pk. 87).

*The Scaw lighthouse, erected 1747; with lantern.*

Faktisk blev en sådan „Pharus eller Søe-Lygte“ forfærdiget i København. Den var udført i kobber og jern og havde form som en lanterne med glasruder, målte 8 alen i diameter og 5 i højden og havde en anordning af 60 tranlamper i en cirkel. Bag hver af disse var en blankpoleret messingplade. Oven på lanternen var en stor forgyldt kugle, inddelt i fire rum med to røghatte.

I marts 1750 opsattes apparatet på Rundetårn i København til prøve, og det gav et imponerende lys over hovedstaden; det kunde ses 5 sømil borte.

I april 1750 blev lygten pr. skib ført til Skagen og opsat på fyrtårnet. Men den blev hurtigt taget ned igen og ført tilbage til København med den begrundelse, at man befrygtede, at ruderne vilde blive til-dækkede med is og sne om vinteren, så lyset ikke vilde kunne ses. Sagen var øjensynlig den, at Admiralitetet var noget chokeret over det ny og uprøvede i konstruktionen, så man ikke vovede eksperimentet. Man fortsatte så med kulfyr på Skagen 85 år endnu, lige til 1835, og oprettelsen af spejlfyr i Danmark blev forsinket i et halvt århundrede.

Der er noget tragisk i at tænke på, at man her kunde have fået noget virkelig godt, et fyr som ville være blevet et af de bedste i verden, og som atter havde bragt Danmark op blandt de førende lande.

Det skulde endnu vare nogle år, inden den nye tid også brød frem inden for det danske fyrvæsen.